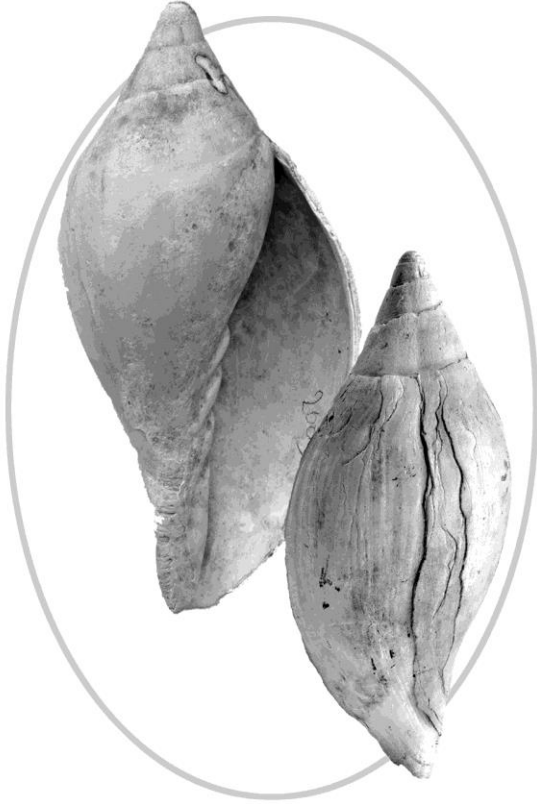

Voluta

WERKGROEP GEOLOGIE

*Koninklijk Zeeuwsch Genootschap
der Wetenschappen*

20^e jaargang, no. 1, februari 2014

DE WERKGROEP

De werkgroep beijvert zich voor het onder de aandacht brengen van de geologie in brede zin, met speciale aandacht voor die van Zeeland. Middelen om dit doel te bereiken zijn o.a. het verzorgen van een lezingenprogramma, het houden van determinatiedagen en het houden van excursies. Verder wordt het contact met/tussen de leden versterkt door het uitgeven van het verenigingsblad 'Voluta'. Voor inlichtingen dient men zich te wenden tot de secretaris van de werkgroep

HET GENOOTSCHAP

De werkgroep is onderdeel van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen. Dit genootschap werd opgericht in 1769 en stelt zich ten doel wetenschap te beoefenen en kennis te verbreiden, in het bijzonder met betrekking tot de provincie Zeeland. Er zijn diverse werkgroepen actief in verschillende vakgebieden. Voor inlichtingen dient men zich te wenden tot het secretariaat van het KZGW, Kousteensedijk 7, 4331 JE Middelburg, tel 0118-654347.

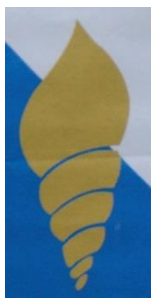
COLOFON

Voluta is een uitgave van de Werkgroep Geologie – Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen.

Dit nummer werd gemaakt door: Frans Frenken, Wim Hendrikse, Lex Kattenwinkel en Ruud Lie.

IN DIT NUMMER

REDACTIONEEL: Lex Kattenwinkel ACHTENDERTIGSTE NUMMER	blz. 2
PROGRAMMA: Ruud Lie HET PROGRAMMA VOOR 2014	blz. 3
JUBILEUM WTKG: Ruud Lie NA TIEN JAAR WEER GRAAFACHTIE MISTE	blz. 4
JUBILEUM WTKG: Frans Frenken FACEBOOK NUTTIG BIJ DETERMINATIE SCHELLEN	blz. 8
SCHENKEN: Wim Hendrikse DE GOUDEN JAREN ZESTIG VAN EEN SCHELLENVERZAMELAAR	blz. 11
SCHENKEN: Lex Kattenwinkel GEKREGEN VERZAMELING ALS REFERENTIECOLLECTIE	blz. 14
KORREN: Lex Kattenwinkel BOTTENVISTOCHT OP FILM VASTGELEGD	blz. 18
UIT DE PERS: Lex Kattenwinkel NIEUWE SCHELLENSOORT: <i>LAEVASTARTE</i> <i>QUIESPACIS</i>	blz. 19
OUDESTE DIER TER WERELD: EEN SCHELP DIE 507 JAAR OUD IS GEWORDEN	
SCHELP EN LOGO	blz. 22

REDACTIONEEL

Lex Kattenwinkel

ACHTENDERTIGSTE NUMMER

In deze Voluta veel aandacht voor de graafactie die de jubilerende WTKG (Werkgroep voor Tertiaire en Kwartaire Geologie) vorig jaar heeft gehouden in Miste – dat is in de Achterhoek, vlakbij Winterswijk. Onder de deelnemers was ook een aantal leden van de Werkgroep Geologie. ‘Miste’ is een onder geologen in binnen- en buitenland bekende en hoog gewaarde vindplaats van fossielen uit het Langhiaan (Midden Mioceen). In deze Laag van Miste is een breed scala aan mariene fossielen te vinden. Vooral de aanwezigheid van vele honderden soorten mollusken heeft aan de populariteit van de vindplaats bijgedragen, temeer daar de meeste van deze bivalven en gastropoden ook nog eens zeer goed geconserveerd zijn. Omdat de locatie van eerdere graafacties niet meer toegankelijk is – het boerenbedrijf waar gegraven werd, is omgezet in een landgoed – leek de grote graafactie van 2003 de laatste. Maar bij een naburige, nog praktiserende veehouder mocht de WTKG een nieuwe locatie zoeken, en dat is gelukt. Hulde! Zowel regionale als landelijke media hebben aandacht besteed aan de fossielenzoekerij in de ondergrond van het Gelderse boerenland – de site van de WTKG geeft hiervan een overzicht, onder: fotoverslagen excursies. Vooral de tv-reportage van Vroege Vogels mag u niet missen, al was het alleen maar om onze secretaris zijn goudzoekersgevoel te zien beleven.

Nu we het toch over filmpjes hebben: ook de bottenvistocht op de Westerschelde is door een tv-ploeg cinematografisch vastgelegd. In het verslag van de tocht van 2013 vindt u het internetadres waar de documentaire van de Nord Deutsche Rundfunk (NDR) is terug te zien.

Verder in deze Voluta onder meer een verhaal over schenken. Een niet meer actief verzamelaar schenkt zijn schelpencollectie uit de jaren zestig aan iemand die nog wel actief verzamelt; beiden zijn lid van de Werkgroep Geologie.

Met deze bijdragen is deze editie weer gevuld. Enkele kortere verslagen over bijzondere Zeeuwse strandvondsten bewaren we voor een volgende keer.

Contributie

Tenslotte: de penningmeester wil graag uw financiële bijdrage over verenigingsjaar 2014 ontvangen. De kosten van het lidmaatschap bedragen slechts € 12,- voor leden die alleen de Voluta ontvangen. Leden die ook de werkgroepavonden bezoeken, betalen € 25,- per jaar. Geen geld.

PROGRAMMA

Ruud Lie

HET PROGRAMMA VOOR 2014

Vrijdag 28 februari: lezing door boekhandelaar en rasverteller Wim Backhuys over de Zeeuwse geneesheer/natuuronderzoeker Job Baster (1711 – 1775).

Vrijdag 28 maart: gevarieerde avond, met Jan de Quaasteniet over ‘Facebook in combinatie met website’; Freddy van Nieulande over ‘Fossiele spons van Nieuwvliet’; verder ‘Algemene praatavond leden’.

Vrijdag 25 april: presentatie door Luc van Gysel: ‘Schotland en Devoonwissen’. Luc van Geysel is secretaris van de BVP en eigenaar van museum Het Huis van de Evolutie in Sint-Gillis-Waas.

Vrijdag 30 mei:presentatie Anton Janse over Maasvlakte 2 (onder voorbehoud).

Vrijdag 26 september: Uitwisselen van vakantiebonden en –ervaringen.

Vrijdag 24 oktober: Presentatie ‘Aardig’ (van ‘Aarde’) door Piet Vierbergen.

Vrijdag 28 november: Presentatie door George Simons, Dick Hoeksema, Hans Keukelaar en Freddy van Nieulande: ‘Minischelpen, fluoriet en reuze voetafdrukken’.

Vrijdag 19 december: presentatie ‘Fossielen van het Zwin en de Schelde’ door Ruud Lie.

De vrijdagavondbijeenkomsten vinden plaats in een zaal van Grand Café Willem, Oranjelaan 17 te Middelburg, **aanvang 19.45 uur**.

Secretariaat Werkgroep Geologie: Ruud Lie, Burg. Dusarduinstraat 1, 4551 SV Sas van Gent, tel 0115–451585, e–mail: ruud.lie@kpnmail.nl

DATA NATUURSPREEKUUR 2014

Betty Ras houdt elke tweede woensdag van de maand (behalve in juli en augustus) van 13.30 tot 15.30 uur Natuurspreekuur in de ontvangstruimte van museum Terra Maris te Oostkapelle. Werkgroepleden zijn van harte welkom, ook als determinatiehulp. De data in 2014 zijn: 8 januari, 12 februari, 12 maart, 9 april, 14 mei, 11 juni, 10 september, 8 oktober, 12 november, 10 december.

JUBILEUM WTKG

Ruud Lie

NA TIEN JAAR WEER GRAAFACHTIE MISTE

Ter gelegenheid van haar 50-jarig bestaan heeft de Werkgroep voor Tertiaire en Kwartaire Geologie (WTKG) in 2013 weer een graafactie op touw gezet in het Mioceen van Miste, tien jaar na de vorige jubileumactie op een nabijgelegen locatie in Miste. In de tweede week van september hebben zo'n 150 enthousiastelingen naar hartenlust het uitgegraven sediment gezeefd. Met geweldig resultaat. Alle deelnemers hebben talrijke fossiele schelpen en andere fossielen gevonden, waaronder vele bijzonderheden. Het in grote hoeveelheden verzamelde gruis zal zeker ook nog verrassingen aan het licht brengen.

Tijdelijke ontsluiting

In een weiland vlak achter de boerderij van familie Brethouwer was een tijdelijke ontsluiting gemaakt in de vorm van een kuil van 25 bij 15 meter. De fossielhoudende Laag van Miste, uit het Hemmorien in het Midden Mioceen, zit hier op 1,75 tot 4,25 meter onder maaiveld. Ik had al een aardige collectie uit deze bekende rijke laag door krijgen en het kopen van zakjes schelpengruis in het (nu gesloten) Museum Freriks in Winterswijk. Dit gruis was afkomstig uit de jaren 70 en 80, toen er ook graafacties waren georganiseerd. Grotere exemplaren ontbraken nog in mijn verzameling of waren slechts fragmentarisch. Mede daarom wilde ik ook graag zelf ter plaatse bemonsteren. Voor een verzamelaar is er niets leuker dan zelf bemonsteren en de hele atmosfeer rond het zoeken te beleven. Dat geeft juist die extra waardevolle dimensie aan de collectie. Ik had mij ingeschreven voor twee zoekdagen, omdat ik van mening was dan genoeg materiaal te kunnen verzamelen om een doorsnee collectie te verkrijgen, maar ook om de rest van de familie niet alleen te laten. De vakantiebestemming naar de streek rond Winterswijk was al speciaal daarvoor aangepast.

Op zaterdag 7 september was het dan eindelijk zover. Die eerste dag wilde ik niet missen, want stel je voor dat alle mooie vondsten al voor je neus waren weggekaapt. Jammer genoeg was het prachtige zomerweer net omgeslagen en op een druilerige grauwe dag stonden er volgens mij wel zo'n 200 man gereed, waaronder tal van bekenden. Na een korte inleiding door geologisch secretaris Stef Mermuys werd om 10 uur het startsein gegeven en toog iedereen vol ijver aan de slag. Ook een televisieploeg van Vroege Vogels gaf acte de présence. Wel een interessante job: een hele dag bezig zijn voor zes minuten televisie. Maar het was toch wel leuk, zeker als je zelf een paar seconden goed in beeld komt.

De Laag van Miste begint al op 75 cm diepte, maar wordt pas op 1,75 meter fossielhoudend. Het bovenste 75 cm van het profiel bestaat uit bouwvoor en

keileem. Bij het uitgraven van het gat is eerst de bovenste 1,75 meter verwijderd en elders in depot gezet. Daarna is het fossielhoudende zand uitgegraven en in stroken langs de randen van de kuil gelegd. Een rekensom leert dat het om minstens 750 kubieke meter zand gaat, meer dan genoeg om een groot aantal verzamelaars zich negen dagen naar hartenlust te laten uitleven. In het vol water gezette gat kon men nat zeven, er was genoeg ruimte voor iedereen. De opzet dat al het zand verwerkt zou worden, is redelijk gelukt. De eerste dagen was alleen met de hand zeven toegestaan, pas later in de week mochten ook zeefafels geïnstalleerd worden.

Afb 1: Miste september 2013. De bovenste foto is gemaakt op de eerste zaterdag. Op de zesde dag (onderste foto, uit dezelfde hoek genomen) is al veel zand ‘weggezeefd’. Foto’s Ruud Lie.

Zeefset

Vol goede moed gingen we zaterdagmorgen met z’n allen ijverig emmers met zand vullen om dat vervolgens te zeven. Ik gebruikte een zeefset van 10, 6 en 2 mm. Na een tijdje, toen ik voldoende fijn materiaal had, gebruikte ik alleen de 10 en 6 mm zeven om sneller te kunnen werken. Best wel zwaar werk en ik keek met enige jaloezie naar koppels, waarbij de één de emmers vulde en de andere zeefde. Zo kon er veel meer zand verwerkt worden en steeg ook de kans op bijzondere vondsten. Die werden dan ook volop rond mij gedaan. Grote en kleine

haaiantanden, grote gastropoden (*Conus*, *Murex*, *Chicoreus*), doubletten van tweekleppigen (*Pelecycora*, *Glycymeris*) en koralen (*Stephanophyllia nysti*) werden met regelmaat gevonden. Maar na enig aanhouden kreeg ook ik mijn deel, hoewel de haaiantanden bij mij wel zeer dun gezaaid waren. Na de middag ging het regenen en hield ik het voor gezien. Per slot van rekening moest het wel leuk blijven.

Tweede dag

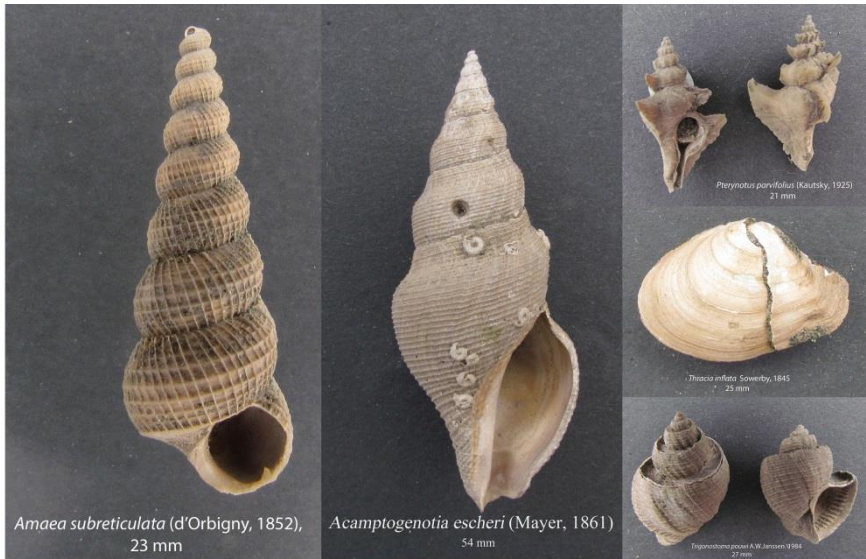
De dinsdag erop zou ik terugkomen voor de tweede dag, in de hoop dat er nog wat te zeven zou zijn overgebleven. Die maandag en dinsdag regende het 30 uur onafgebroken, er viel meer dan 100 mm water, zodat ik wijselijk pas de woensdag ben gegaan. Die dinsdagavond had ik me ingeschreven voor een excursie in de bekende groeve van Winterswijk, waar één van de oudste stukjes Nederland, het Trias, is ontsloten. Deze excursie zou alleen doorgaan bij voldoende deelname, maar dat was tot dan altijd gebeurd. Niet deze dinsdag echter. De regen was weliswaar gestopt maar de groeve was ten dele volgelopen, zodat de excursie vanwege het water werd afgelast.

Woensdag meldde ik me bijtijds weer aan bij de ontsluiting. Het was een hele klus de auto weer op het weiland te parkeren, omdat dit behoorlijk drassig was geworden. Het was minder druk met zoekers en er was nog ruim voldoende zand over om te zeven. Met goede moed toog ik weer aan de slag. Het zand leek echter wel drijfzand van al het water en de emmers waren wel heel erg zwaar. Je moet er wel wat voor over hebben! Met enige regelmaat werden mooie vondsten gedaan. In de loop van de middag kwam er weer een zware bui opzetten en vond ik het mooi geweest. Het heilige vuur is er bij mij in de loop van de jaren wel vanaf gesleten. Maar ik wilde ook graag voor de bui weg zijn, omdat ik bang was anders het weiland niet meer af te komen. Geen onterecht voorgevoel, heb ik naderhand begrepen. En ik had toch al wel een tien liter gruis verzameld in twee grofheden, naast de grotere exemplaren die ik direct van de zeef had afgenomen. Dat zou meer dan genoeg moeten zijn voor mij. Op de camping heb ik het materiaal nog eens nagespoeld en provisorisch gedroogd.

Aan het eind van de week zijn we tijdens een fietstocht toch nog even langs gegaan om te kijken of al het zand was weg gezeefd. Dat schoot inderdaad flink op. Enkele enthousiastelingen met zeefafels hadden vele honderden liters gruis verzameld. Met een zeefafel kun je nu eenmaal meer zand verwerken dan met een handzeef. De 'tafelzevers' hadden uiteraard ook de meeste bijzondere vondsten.

Thuis heb ik alles nogmaals gespoeld en gedroogd. Dat ging vlot, omdat ik niet zo immens veel materiaal had verzameld om te verwerken. Vervolgens ging ik

aan de slag om van grovere naar fijnere zeeffracties het gruis uit te zoeken en de gevonden soorten op naam te brengen. Met dat laatste ben ik nog volop bezig.

Afb 3: Schelpen Miste, vanaf linksboven met de klok mee: *Amaea subreticulata*, *Acampptogenotia escheri* (begroeid met de worm *Spirorbis*), *Pterynotus parvifolius*, *Thracia inflata* (doublet) en *Trigonostoma pouwi*. Foto's Ruud Lie

Vele lezers zullen bekend zijn met het materiaal van Miste en weten dat het boek van Arie Janssen uit 1984 een goed en onmisbaar hulpmiddel is bij de determinatie. In die tijd waren er zo'n 500 soorten gedetermineerd uit de Laag van Miste, maar intussen zijn er al meer dan 700 soorten bekend.

Enkele voor mij bijzondere vondsten zijn *Diodora subcostaria*, *Serpulorbis arenaria* op steen, *Gegania cancellata*, *Semicassis miolaevigata*, *Murex inornatus* met *Crepidula crepidula*, *Pterynotus parvifolius*, *Babylonia brugadina*, *Euthria* sp., *Kelletia hosiusi*, *Scaphella bolli* fragm. en *Trigonostoma geslini josephinae*. Enkele bijzondere soorten, die ik bij anderen gezien heb en zelf ook graag had gevonden zijn o.a. *Apiocypraea subphysis septemtrionalis*, *Chicoreus aquitanicus*, *Athleta ficulina* en *Lutraria frangula*.

Uitkloppen gastropoden

Het uitkloppen van de gastropoden, en deze hoeven echt niet zo heel groot te zijn, leverde een hoeveelheid fraaie en fragiele mini-mollusken van 0,5 tot 3 mm op, waaronder pteropoden als *Vaginella austriaca*, heel veel *Limacina valvatina* en *Limacina mirostralis*. Ook diverse kleine soortjes tweekleppigen en gastropoden – onder meer *Philina* soorten – en juvenieltjes van grotere soorten. Verder nogal wat foraminiferen. Ook hier moet nog het nodige determinatiewerk verricht worden.

Achteraf bezien heb ik er wel een beetje spijt van niet meer van de fractie van kleiner dan 2 mm verzameld te hebben, hoewel ik verwacht dat de kans om daarin juist de tere soorten gaaf te vinden wel gering zal zijn.

Tot slot wil ik de organisatie van de WTKG, met name Stef Mermuys, hartelijk bedanken voor het vele voorbereidende werk aan deze excursie.

Literatuur:

- Janssen, A.W., 1984. Mollusken uit het Mioceen van Winterswijk – Miste. Stichting Uitgeverij Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging.

JUBILEUM WTKG

Frans Frenken

FACEBOOK NUTTIG BIJ DETERMINATIE SCHELLEN

Voor de derde keer kreeg ik de kans om mioceen materiaal te verzamelen in Miste, een kans die ik me ook nu niet heb laten ontgaan! Dit keer lag de focus helemaal op schelpen en kwamen de (schaarse) haaiantanden op de tweede plaats – dat was de vorige keren wellicht andersom. Mijn vrouw en ik hadden een luxe vakantiehuisje gehuurd in Aalten en ik had 22 emmers met deksel bij elkaar gesprokkeld, goed voor 280 liter materiaal. Kortom, we waren optimaal voorbereid. Het weekje Miste kon beginnen.

Keuzes

Ons huisje lag op maar enkele kilometers van de boer op wiens terrein de WTKG de ontsluiting had gemaakt. Toen ik zaterdag 7 september de put zag, beekroop mij het gevoel dat we hier onmogelijk met zijn allen zand konden zeven. Maar daar had de organisatie over nagedacht. Achter de bergen zand lag een sloot waarin ook gezeefd kon worden: ruimte genoeg voor iedereen. Na een woordje vooraf van Stef barstte het feest los. Ik ging materiaal zeven in de put, mijn wederhelft bij de sloot. Vooraf hadden we afgesproken dat ik met een 4 mm als fijnste zeef gingen werken en mijn vrouw met een 2 mm. Achteraf had ik wel twijfels of ik niet

nog fijner materiaal had moeten verzamelen, maar goed, dat zijn keuzes die je maakt.

De eerste twee dagen was het ontzettend ploeteren aan de waterkant. De vette klei zoog je laarzen vast en je kwam bijna niet los. Dat leverde soms spannende momenten op. Gelukkig bleef een nat pak mij bespaard, maar ik had me al voorgenomen om de andere dagen mijn waadpak aan te trekken, dat was veel praktischer. Uiteindelijk hebben we met zijn tweeën vier dagen gezocht, de (totaal verregende) dinsdag was onze rustdag, woensdag onze laatste dag. We moesten er toen ook wel een punt achter zetten, want alle emmers waren vol. Achteraf gezien had ik natuurlijk nog veel meer materiaal willen verzamelen, maar je moet toch ergens een grens trekken.

Donderdagmiddag zijn we nog even op de locatie geweest om een praatje te maken met enkele bekenden en wat filmopnames te maken. 's Avonds ben ik twee uur lang bezig geweest om met passen en meten alle 22 emmers met gruis in m'n station-car te zetten – die zat toen wel helemaal aan z'n limiet. Daarna moesten we elk leeg plekje benutten om de andere spullen in de auto te krijgen.

Thuisgekomen kon het uitspoelen en op fractie zeven beginnen. Dit nam uiteindelijk nog een maand in beslag. Gelukkig had ik genoeg ruimte om het uitgespoelde materiaal goed te laten drogen. Tijdens het uitspoelen vond ik diverse grotere fossielen, met als grootste verrassing toch weer een haaiantand, een klein maar bijzonder mooi exemplaar van *Parotodus benedenii*. Daarna kon het echte werk beginnen: het uitzoeken van al het materiaal. Ik besloot om van groot naar klein te beginnen.

Miste op Facebook

Amper terug van de graafractie werd op Facebook een Mistegroep gemaakt, waar wij met onze vragen en vondsten terecht konden. Dit bleek een schot in de roos, vooral doordat al snel enkele deskundigen van zich lieten horen, onder wie Arie Janssen, auteur van het Misteboek. Uiteindelijk waren slechts zo'n 15 mensen actief in de groep. Niet veel, wellicht doordat veel Mistegangers nog druk waren met de verwerking van het materiaal. Sommigen in de groep waren nog helemaal niet bekend met de schelpen van Miste, voor hen is elke soort nieuw. Omdat ik al wel redelijk wat soorten kende, kon ik de bijzonderheden signaleren. Daarvan maakte ik foto's (voor- en achterzijde, meerdere foto's *gestacked* voor maximale scherptediepte) en plaatste deze op Facebook. Er volgde altijd heel snel een reactie van de specialisten.

Ook in 2013 zijn in Miste weer diverse nieuwe soorten aangetroffen, waaronder zelfs een soort die nieuw is voor het Noordzeebekken. Ik heb minimaal twee soorten gevonden die nog niet bekend waren van de Mistefauna. Via de contacten op Facebook werd me snel duidelijk dat het Misteboek wel enigszins gedateerd

is. Na verschijning van dit boek zijn al vele nieuwe soorten gevonden. Daarnaast zijn legio namen veranderd. Dat maakt het er niet makkelijker op. Juist ook daarom bleek de Facebookgroep een uitkomst, want het Misteboek is toch in eerste instantie ons enige houvast voor wat betreft het determineren van de soorten. Niet dat dat nú altijd even makkelijk is...

Afb. 4:
Urosalpinx
sismondai,
een van de
zeldzamer
vondsten van
Miste. Hoogte
21 mm. Foto's
Frans Frenken.

Themadag

Op 9 februari houdt de WTKG in Leiden een themadag over Miste (een dag die inmiddels achter de rug is – red.). Uiteraard wil ik daar ook van de partij zijn. Er zullen heel wat interessante stukken op tafel komen. Het Mioceen van Miste heeft duidelijk nog lang niet al zijn geheimen prijsgegeven, en dat maakt het materiaal nou zo ontzettend interessant!

Literatuur:

- Janssen, A.W., 1984. Mollusken uit het Mioceen van Winterswijk – Miste. Stichting Uitgeverij Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging.

SCHENKEN

Wim Hendrikse

DE GOUDEN JAREN ZESTIG VAN EEN SCHELLENVERZAMELAAR

Wim Hendrikse uit Middelburg heeft zo'n vijftig jaar geleden als tiener een aantal jaren fanatiek schelpen verzameld. Als jong volwassene kreeg hij andere interesses en sindsdien verdween zijn schelpenverzameling naar de achtergrond. Wim keek al enige tijd uit naar een gegadigde om zijn collectie over te nemen. De inleiding van Ronald Pouwer over het schenken van de collectie kwam voor hem op een goed moment (zie 'Gekregen verzameling als referentiecollectie'). In dit artikel beschrijft Wim hoe hij al op jonge leeftijd begeistert raakte door de schoonheid van schelpen en een aantal jaren gepassioneerd verzamelde.

Magische momenten

Het is allemaal begonnen in de zomer van 1958. Ik fietste als 12-jarig jongetje van Middelburg naar Vrouwenpolder en scharrelde daar wat rond de vloedlijn. Met de vondst van enkele boormossels begon het verzamelen, want ik vond ze van een bijzondere schoonheid. De interesse nam nog enorm toe toen ik tot de ontdekking kwam dat er verschillen in de soorten zaten (Amerikaanse en witte boormossels). Ik was toen nog niet zover dat ik er namen aan kon verbinden, want een schelpenboek had ik niet.

De interesse nam nog enorm toe tijdens een verzameltochtje naar Rammekens op 5 december 1959. Een koude dag. Het zeewater spoelde toen nog langs de hele lengte van het grote caisson. Nog steeds herinner ik me haarscherp de euforie over m'n vondsten: een mooie, gave *Voluta lamberti*, een *Trivia* en een gave spirifer uit het Carboon (die laatste zou ook nu nog een bijzondere vondst zijn), al kende ik toen die namen nog niet. Dat laatste werd ter plekke opgelost door een toevallig aanwezige NJN-exkursie. In die club zaten mensen die me precies konden vertellen wat ik gevonden had, dus toen was er nog naar één grote wens: lid worden van de NJN. Helaas stak m'n gereformeerde moeder daar een stokje voor, want de NJN ging immers ook 's zondag op excursie... Het niet lid mogen worden van de NJN had wel tot gevolg dat ik nooit meer een stap in de kerk heb gezet en me heb gestort op Darwin en de evolutietheorie. Ondertussen was ik bezig om het boek van Bob Entrop 'Schelpen vinden en herkennen' met kwartjes bij elkaar te sparen – dat kostte f 12,50. Het was een geweldig moment toen ik het kon kopen en ik was er de koning te rijk mee. Een prachtige andere mogelijkheid voor determinatie van m'n gevonden fossielen was het museum aan de Wagenaarstraat. Daar lag in platte vitrines de collectie Brakman tentoongesteld. Heel veel soorten, met keurig een etiket ernaast met bijbehorende naam. Heel wat vrije woensdagmiddagen heb ik in die schatkamer doorgebracht, nog steeds is er de herinnering aan de geur en de krakende houten

vloerdelen. Meestal was ik daar alleen. Ook in de Zeeuwse Bibliotheek, toen nog in het Abdijgebouw, heb ik ‘magische momenten’ beleefd met het inzien van de boeken van Harmer, Wood en Van Regteren Altena. Mijn eerste grote verzamelexcursie was met de strandwerkgroep van de CJN (daar mocht ik wel lid van worden...). In een VW-busje met vier jongens en twee meisjes naar Contentin in Normandië. Veel van het Franse Atlantische materiaal is daarvan afkomstig.

Ladenkastje

Mijn broer, die timmerman was, heeft in die tijd een mooi ladenkastje voor me gemaakt met 20 laatjes. Vanaf dat moment kwam het verzamelen in een stroomversnelling. Het was daarvoor in de omgeving ook een gouden tijd. Op het strand bij Rammekens en op de opgespoten terreinen bij het Sloe was veel te vinden. Ik maakte ook treinreisjes naar de vissershaven van IJmuiden, waar op de trawlers heel interessante soorten te vinden waren uit de noordelijke Noordzee – daarover had ik gelezen in het boek van Bob Entrop. Ik werd eens door een opzichter van boord gehaald, die niet geloofde dat ik helemaal uit Middelburg kwam om op vissersschepen wat schelpjes te zoeken. Maar toen ik hem m’n treinkaartje liet zien mocht ik gewoon doorgaan met zoeken. Het was in die tijd dat ik kennis maakte met de heer Van der Mark, die toen ook net begonnen was met het verzamelen van fossielen. Het was voor mij een hele eer dat hij bij mij ‘in de leer’ kwam, maar dat duurde niet heel lang, want na een jaar kon ik al bij hém aankloppen met m’n vragen. Samen hebben we veel tochten gemaakt naar het Antwerpse havengebied, de dokken, de opgespoten terreinen of zelfs naar graafwerk in de binnenstad.

Kenmerkend voor het fanatisme is wel het verhaal van een verloren buisje met een schelpje. Het was op een zaterdag dat we met de Werkgroep voor Tertiaire en Kwartaire Geologie een opgespoten terrein in de omgeving van Antwerpen bezochten. Een onafzienbare zandvlakte en dus ook een fossielenparadijs. Ik deed daar een leuke vondst en stopte die in een glazen buisje, maar thuisgekomen bleek dat buisje niet meer in m’n tas te zitten. Verloren. De volgende dag, op zondag, ben ik liftend teruggegaan in een poging om het terug te vinden. Een kansloze missie, zoiets als de spreekwoordelijke speld in een hooiberg. De volgende zaterdag was er weer een excursie naar hetzelfde terrein. Het verhaal van de verloren vondst was bekend in de groep en iemand vond het buisje! Zo is het weer bij mij terecht gekomen. En waar ging het nu helemaal om? – een *Ocenebra aciculata*. Een mooie vondst, zeker, maar eerlijk gezegd begrijp ik nu niet meer dat ik toen (letterlijk en figuurlijk) zover wilde gaan. Vervolgens ging het zoals veel lezers het wel zullen herkennen. Als rupsje-nooitgenoeg allerlei reizen maken naar vindplaatsen, ook Mioceen en Oligoceen. De

kalkbranderij in Yerseke was ook een dankbaar reisdoel – mooie vondsten waren vrijwel elke keer een garantie. In augustus 1961 ging ik met m'n vader naar Brielle – hij bezocht het stadje en ik de kalkbranderij. Daar vond ik een puntgave *Acamptogenotia intorta nysti*. Een andere verzamelaar sloeg groen uit van afgunst en wilde al zijn vondsten van die dag ruilen voor deze prachtige en zeldzame horen. Dat heb ik niet gedaan natuurlijk en ook op een verzoek tot verkoop ben ik niet ingegaan. Van hetzelfde kaliber: een helemaal gave *Trigonostoma umbilicare* op het opgespoten terrein bij het Sloe, in april 1963.

Afb. 5: Wim Hendrikse, als 16-jarige schelpenverzamelaar op het Domburgse strand. Foto: privé-archief Wim Hendrikse.

Het einde van de ‘gouden jaren zestig’ vormde tevens het einde van m'n actief verzamelen, mede doordat ik toen andere interesses kreeg, zoals archeologie. Sindsdien heeft mijn collectie een sluimerend bestaan geleid. Het thema ‘Wat gebeurt er met je collectie als ...’ kwam voor mij dan ook als geroepen, want ik had mezelf die vraag ook al gesteld.

Het is me een enorme opluchting dat m'n collectie nu in goede handen is bij een van de werkgroepleden, en niet een roemloos einde heeft gevonden in een container of op een schelpenpaadje.

SCHENKEN

Lex Kattenwinkel

GEKREGEN VERZAMELING ALS REFERENTIECOLLECTIE

Via via is mij een prachtige schelpenverzameling 'in de schoot gevallen'. Het gaat om de collectie van Wim Hendrikse uit Middelburg (zie: 'De gouden jaren zestig van een schelpenverzamelaar'). Deze collectie is voor mij vooral waardevol vanwege bijzondere soorten van het Domburgse strand van vóór de opspuitingen, andere zeldzame soorten uit Zeeland en in situ verzameld Mioceen uit Antwerpen. Ik houd de gekregen collectie apart van m'n eigen verzameling en beschouw de aanwinst als een soort referentiecollectie.

Van gesprekspartner tot overnamekandidaat

Wim was een van de geïnteresseerde toehoorders bij de lezing van Ronald Pouwer over 'wat te doen met je collectie als je er om wat voor reden dan ook afstand van wilt doen'. Wim is al jaren niet meer met zijn schelpencollectie bezig en was die avond speciaal gekomen om een ander werkgroep lid te vinden die mogelijk zijn collectie zou willen overnemen, het liefst een jonger iemand. Zodoende raakte hij in gesprek met Léandra Boodt, die zich geïnteresseerd toonde in de collectie. Léandra is samen met Betty Ras – de twee kennen elkaar goed van het Natuurspreekuur van Betty – enkele keren bij Wim thuis geweest om de collectie door te nemen.

Als schelpenverzamelaar werd ik ook een keer uitgenodigd om daarbij aanwezig te zijn, dit om Léandra te helpen wegwijs te worden in de verzameling. Dat was aangenaam en leuk, zeker omdat Wim na al die jaren de soortnamen nog goed in zijn hoofd heeft. Het grote aantal soorten was voor Léandra echter moeilijk te behappen en ze voelde zich door al die over tafel rollende namen een beetje 'overdonderd'. In plaats van wegwijs raakte ze – onbedoeld – eerder het spoor bijster. Zie ook het volgende citaat uit het artikel van Ronald Pouwer over dit thema: het is wellicht beter om geleidelijk te groeien als verzamelaar (Pouwer 2013). Als 'beginnend verzamelaar' heeft Léandra daarom uiteindelijk toch maar besloten af te zien van de collectie.

Terug bij af

Uiteraard had Wim Wim daar alle begrip voor, maar hij was nu wel terug bij af. Wat nú te doen met zijn collectie? Tegen Betty had ik me al eens laten ontvallen dat, mocht het aan de orde komen, ik in ieder geval geen interesse zou hebben om de collectie over te nemen. Maar na een paar weken dacht ik bij mezelf: waarom eigenlijk niet? Het zou voor mij een mooie referentiecollectie kunnen zijn, vooral omdat de verzameling bijeen is gebracht in de jaren '60 en vele vindplaatsen uit

die jaren nu niet meer bestaan. Dus toen Wim mij later polste of ik geen belangstelling had, heb ik ‘ja’ gezegd.

Kastje herordend

De verzameling kan , voor zover het de fossielen betreft, in zijn geheel in het ladenkastje dat bij de schenking was inbegrepen. Ik heb het kastje wel enigszins herordend: de Zeeuwse schelpen in de bovenste laden, dan het Antwerpse materiaal en onderin drie laden met miocene schelpen uit Dingden (Duitsland) en een halve lade Oligoceen uit groeve De Vlijt bij Winterswijk. Door ermee bezig te zijn wordt het ook echt ‘mijn verzameling’, dacht ik. De meeste doosjes en buisjes zijn voorzien van vindplaatsgegevens, jaartal en vaak ook soortnaam. Bovendien heeft Wim veel van de grotere schelpen voorzien van een code, zoals D65 (Domburg 1965), C63 (Cadzand 1963) of A64 (Antwerpen 1964). Van een deel van het Zeeuwse materiaal is de exacte vindplaats niet bekend, al is het wel duidelijk dat het uit de Westerschelde komt. Verder is een deel van de schelpen uit het Antwerpse Mioceen nog niet voorzien van een naam. Daar zit nog wat werk aan – leuk. De vindplaats is wel bekend, Ploegstraat, wellicht doet dat bij sommige lezers een belletje rinkelen.

Bijzonderheden

Tot de bijzonderheden horen wat mij betreft enkele ‘oude’ Domburgse vondsten, waaronder *Gari depressa* (in de collectie van Wim nog met de oude naam *Psammobia vespertina*), *Eastonia rugosa* (*Standella rugosa*), *Panomya norvegica*, *Panomya trapezoides*, en de otterschelpen *Lutraria magna* en *Lutraria lutraria*. Verder onder meer een prachtige *Gibbula magus* (tolhoren) van Cadzand en *Neosimnia leathesi* van het opgespoten Sloeterrein. Vermeldenswaardig is zeker ook een mij onbekende fuikhoren uit de Westerschelde. Tijdens de determinatiebijeenkomst over Nassariidae voor de Fossielenatlas, november 2013, werd er voorlopig de naam *Nassarius spectabilis vandewouweri* opgeplakt. Zeer bijzonder, de schelp is daarom voor nadere bestudering meegenomen naar Leiden. Daar bleek dat het kennelijk geen *vandewouweri* is, maar wat het wel is, is ook nog niet helemaal duidelijk. Een interessant geval dus.

Uit het Antwerpse Pliocene ook enkele bijzondere soorten, zoals *Trivia retusa* (5 ex.), *Pyrene sulcata* (zelf nog nooit gevonden), *Ellobium pyramidale* en *Ficus conditus*. Het is voor mij interessant dat er ook soorten tussen zitten uit de Zanden van Kruisschans, zoals de kokkel *Cerastoderma parkinsoni* en het nonnetje *Macoma praetenuis*, dit omdat ik al wel vaak (helaas alleen ex situ) in de Zanden van Oorderen en Zanden van Kattendijk heb verzameld, maar nog nooit in de Zanden van Kruisschans.

Afb. 6: Lade met Domburgse schelpen uit de jaren '60. Foto Lex Kattenwinkel.

Recent materiaal

De collectie bevat ook dozen met recente schelpen. Naast strandvondsten uit diverse plaatsen in Zeeland en elders in Nederland, zit hier ook opgevist materiaal uit de Noordzee bij. Wim is hiervoor meerdere keren op zaterdag per trein naar IJmuiden gereisd, waar hij in de vissershaven trawlers betrad om naar schelpen te zoeken (en vond daar onder meer grote exemplaren van de noordhoren *Neptunea despecta*, afkomstig uit de noordelijke Noordzee). Er zijn ook dozen met schelpen uit Normandië en Bretagne, de Franse Middellandse Zeekust en Rhodos. Het is me zeer welkom als een ander werkgroeplid me een beetje helpt om hierin wegwijs te worden, anders raak ik ook zeker het spoor bijster.

Literatuur:

Pouwer, R., 2013. Naturalis en mijn collectie. *Voluta* 19(1): 4-9.

KORREN

Lex Kattenwinkel

BOTTENVISTOCHT OP FILM VASTGELEGD

Een Duitse filmploeg heeft de bottenvistocht op de Westerschelde in 2013 op film vastgelegd. De opnames zijn verwerkt in de documentaire 'Hollands nasse Westkuste' van het NDR-programma 'Mare TV', die in september vorig jaar op de Duitse televisie is uitgezonden. Het is een mooie promotie voor Zeeland, want de hele, drie kwartier durende aflevering is gewijd aan Zeeuwse maritieme onderwerpen. De opnames op de ZZ10 van Jaap Schot zijn samengebond tot een item van zes minuten. De uitzending is terug te kijken op het internet.

Sfeervol portret

Het idee om de bottenvistocht in de uitzending op te nemen, ontstond toen de Duitse filmploeg op wijnboerderij De Kleine Schorre in Dreischor opnames aan het maken was. Krijn Jan van de Velde van de wijnboerderij is vaste gast aan boord als de ZZ10 op fossielen gaat vissen. Hij brengt altijd wat dozen wijn mee – een glaasje van die wijn is niet te versmaden bij een bakje mossels. In de tv-uitzending is te zien hoe Krijn Jan enkele dozen wijn aan boord van de ZZ10 brengt, het perfecte bruggetje tussen het item over de wijnboerderij en dat over de bottenvistocht. Deze tocht wordt elk jaar georganiseerd door het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen in samenwerking met familie Schot. De Nord Deutsche Rundfunk (NDR) heeft het filmpje zeer geraffineerd gemonteerd, zodat het net lijkt alsof bepaalde personen al in Zierikzee aan boord zijn gegaan, terwijl die toch echt pas in Hansweert zijn opgestapt. Nou ja, als dat beter in het verhaal past, soit. En wat maakt het uit als de Duitstalige *voice-over* bij de vondst van een haaientang meldt dat deze al in de eerste trek naar boven is gehaald, terwijl de tand in werkelijkheid pas na twee-en-half uur korren is opgevist.

Bottenconservator Mark Bosselaers van het Zeeuwsch Genootschap geeft tijdens de vistocht voor de camera deskundige uitleg over de geologie van de Westerschelde, de ouderdom van de opgeviste fossielen en hoe de bottencollectie van het genootschap is ontstaan. Zijn toelichting is vlotjes tussen de andere beelden gemonteerd. Het hele filmpje van zes minuten geeft een prachtig en sfeervol portret van 'onze' bottenvistocht. Ook de andere onderwerpen in de Zeeuwse NDR-uitzending zijn zeker de moeite van het kijken waard. Onderaan dit stukje vindt u een link naar de tv-uitzending.

Bijzondere vondsten

In de uitzending van de NDR komt een aantal opmerkelijke vondsten in beeld, waaronder bovengenoemde haaientang van *Megaelachus megalodon*. Volgens

Mark Bosselaers is die waarschijnlijk afkomstig uit het Midden Mioceen en circa 15 miljoen jaar oud. Veel jonger (Laat Pleistoceen, ca 50.000 jaar oud) is het ‘onderste’ deel van een stoottand van een wolharige mammoet, dat wil zeggen het gedeelte dat in de kaak heeft gezeten. Het fragment is circa een halve meter lang, en gaaf. Van ongeveer dezelfde ouderdom is de tweede halswervel (draaier) van een wolharige neushoorn. Deze wervel komt in twee vrijwel identieke helften naar boven ... in twee opeenvolgende trekken. Dat laatste is uniek in de geschiedenis van de bottenvistocht. Als de eerste helft van de wervel is opgevist, is er nog geen eenduidigheid over de juiste determinatie: bottenspecialist Klaas Post ziet er meteen neushoorn in, maar voormalig conservator John de Vos van Naturalis oppert walrus. Nadat de volgende trek de tweede helft aan boord brengt en beide helften naadloos aan elkaar blijken te passen, is het duidelijk: neushoorn.

Afb. 7: De NDR filmt de vondst van de haaiantand. Foto Lex Kattenwinkel.

Het zijn de fossiele walvisbotten, waar het eigenlijk om te doen is. Hiervan brengen de mosselkorren van Jaap Schot er een flink aantal boven water, vooral gehoorbeenderen en wervels. Als een stuk walvis Schedel aan boord rolt, pakt Mark enkele gehoorbeenderen uit de al opgeviste fossielenoogst en laat zien op welke plaats en in welke positie ze aan de schedel hebben gezeten. Leerzaam. Een bijzonderheid is de uiterste punt van de snuit van een spitsnuitdolfijn van het

genus *Mesoplodon*. Uit wetenschappelijk oogpunt is de vangst van een wervel van de dolfijn *Eurhinodelphis cocheteuxi* uit het Midden Mioceen de topvondst van de dag. “Verreweg de meest interessante vondst”, zegt Klaas Post.

Graafgangen

Conservator mollusken van het Zeeuwsch Genootschap Freddy van Nieulande ontfermt zich over de opgeviste schelpen. Aan het eind van de dag beschikt hij over een mosselemmertje vol met vooral tweekleppigen, die interessant genoeg zijn om aan de collectie van het genootschap toe te voegen. De meeste soorten zijn ook in voorgaande jaren opgevestigd, waaronder *Glycymeris* spp's, *Pecten grandis*, *Pecten complanatus*, *Arctica islandica*, *Pygocardia rustica*, *Ostrea edulis* en *Pycnodonte navicularis*. Ook een groot stuk zandsteen (circa 40 cm breed) met een hele kolonie graafgangen komt aan de collectie ten goede. “Het stuk is opgebouwd uit zeer fijn kwartzand”, meldt Freddy in een nadere toelichting. De graafgangen, door gravende organismen veroorzaakte sporenfossielen, heten ook wel Ophiomorpha. Ze kunnen door allerlei beesten zijn veroorzaakt. In dit geval betreft het gangen van kreeftachtigen, volgens Freddy waarschijnlijk van een pistoolkreeft of bokserkreeft. Deze dieren jagen vanuit een hinderlaag door hun scharen razendsnel uit te slaan of dicht te klappen, om daarmee nietsvermoedend passerende prooidieren te verdoven en uit te schakelen. Op *YouTube* zijn enkele verbluffende filmpjes over deze jachtwijze te vinden.

De opnames die de NDR in 2013 tijdens de bottenvistocht op de Westerschelde heeft gemaakt, zijn verwerkt in een tv-uitzending, terug te zien via onderstaande link. Er zitten meer onderwerpen over Zeeland in, het gedeelte over de bottenvistocht begint na 23 minuten.

http://www.ndr.de/fernsehen/sendungen/mare_tv/media/maretv461.html

UIT DE PERS

Lex Kattenwinkel

NIEUWE SOORT BESCHREVEN: *LAEVASTARTE QUIESPACIS*

Onlangs is een nieuwe Astartidae uit het Pliocene van het Noordzeebekken beschreven. De officiële publicatie van Peter Moerdijk en Ronald Pouwer is verschenen in *Cainozoic Research* volume 10 nr. 1-2 (juli 2013). Van de nieuwe soort, *Laevastarte quiespacis* nov. spec., zijn tientallen exemplaren gevonden op het strandje van Baarland, nadat dit in april 2010 is gesuppleerd met zand uit de

Westerschelde. Naderhand bleek dat schelpen van deze soort eerder zijn aangetroffen in boringen op drie plaatsen in West-Brabant: Halsteren, Bergen op Zoom en Roosendaal. Destijds zijn ze niet onderscheiden van *Laevastarte omalii* en dus niet als aparte soort herkend.

Afb. 8: Linker- (links) en rechterklep van *Laevastarte quiespacis* van Baarland. Foto Lex Kattenwinkel

Tijdens zoektochten op het gesuppleerde strand van Baarland vond Bram Goetheer schelpen uit de familie der Astartidae die afwijken van bekende vormen. Hij bracht zijn vondsten onder de aandacht van de twee auteurs. Dit gaf aanleiding tot nader onderzoek en vergelijking met Astartidae in de collectie van Naturalis, waaronder ook materiaal uit bovengenoemde boringen. Dit onderzoek heeft tot de conclusie geleid dat de vondsten duidelijk verschillen van alle andere *Laevastarte*-soorten en dat er sprake is van een nieuwe soort. De naam is afgeleid van de type-localiteit: psychiatrisch ziekenhuis 'Vrederust' in Halsteren. Vrederust kan worden gelatiniseerd als 'quies pacis' (rust vrede).

Het lijkt vreemd dat *L. quiespacis* nooit eerder is aangetroffen in opgezogen schelpen uit de Westerschelde. Dat heeft te maken met de winlocaties. De winlocaties voor de schelpen liggen in het middendeel van de Westerschelde, ter

hoogte van Ellewoutsdijk en Baarland. Het zand voor de ophoging van het strand van Baarland is oostelijker in de Westerschelde opgezogen, ter hoogte van Hansweert (Overloop van Hansweert, Drempel van Hansweert). De auteurs veronderstellen dat in het oostelijk deel van de Westerschelde andere afzettingen eroderen dan in het westelijk deel.

Het is opvallend dat veel exemplaren van *L. quiespacis* van het strand van Baarland niet volledig zijn gerekristalliseerd: ze zijn nog doorschijnend. Dit geldt ook voor een aantal andere soorten van het gesuppleerde strand. Deze begeleidende soorten komen in België voor het eerst samen voor in de Zanden van Luchtbal. De auteurs hebben geen exemplaren van *L. quiespacis* uit België gezien, maar beredeneren dat de soort verwacht zou kunnen worden in het onderste deel van de Lillo Formatie. In Nederland is de soort aanwezig in de Formatie van Oosterhout (gegevens van de boringen). De veronderstelde ouderdom van *L. quiespacis* is laat Vroeg Pliocen (Zanclien).

OUDESTE DIER TER WERELD: EEN SCHELP VAN 507 JAAR OUD

De noordkromp (*Arctica islandica*) kan van alle diersoorten op aarde het oudst worden, althans voor zover nu bekend. In ‘Schelpdieren van het Nederlandse Noordzeegebied’ wordt melding gemaakt van noordkrompen bij IJsland die tot 410 jaar oud waren. Het record ligt echter op nog hogere leeftijd. Nadere bestudering in 2013 (groeilijnen tellen en isotopenonderzoek) bracht aan het licht dat een van de IJslandse noordkrompen maar liefst 507 jaar oud is geworden. Dit staat in een artikel in de wetenschapsbijlage van NRC Handelsblad van 18 januari 2014: “Noordkromp – Werd opgevist toen hij 507 jaar oud was”. Het artikel is onderdeel van een groot verhaal over factoren die verouderingsprocessen beïnvloeden en de maximale ouderdom die dieren kunnen bereiken: “Methusalem bestaat, maar niet in het lab”.

Volgens het NRC-artikel, gebaseerd op onder meer een publicatie in *Palaeogeography* van maart 2013 en op *PLOS ONE* van september 2012, halen lang niet alle noordkrompen dergelijke recordleeftijden. Rond IJsland kunnen noordkrompen inderdaad eeuwen leven, maar in de Noordzee worden ze maximaal 150 jaar oud en in de Oostzee maar 35 jaar, zegt een zeebioloog. De populaties in de verschillende leefgebieden zijn genetisch identiek, maar ze reageren verschillend op stress. Dat blijkt uit laboratoriumproeven met noordkrompen uit de Oostzee en de Noordzee. Onderzoekers verstikten de schelpen door ze in een paraffine-film te wikkelen. Noordkrompen uit de Oostzee reageerden daarop door genen voor een zuurstofloze stofwisseling en stress-

eiwitten aan te schakelen. Met andere woorden: ze investeren energie om schade aan cellen en eiwitten te voorkomen en te repareren. Dat moet ook wel, want in de grillige Oostzee, een binnensee, schommelen temperatuur, zout- en zuurstofgehalte veel meer dan in de stabiele Noordzee en Atlantische Oceaan. De onderzoeker denkt dat de dieren voor deze flexibiliteit betalen met een korter leven: hoe meer energie een dier omzet, hoe sneller het verouderd. Noordkrompen uit de Noordzee schroefden de activiteit van álle onderzochte genen juist terug. Ze brachten hun stofwisseling tot stilstand: ze sluimerden, totdat er weer voldoende zuurstof in het water zat.

Het zou aardig zijn om ook iets te weten over de leeftijd die fossiele noordkrompen hebben bereikt. Misschien is dat vrij eenvoudig met groeilijnenonderzoek te achterhalen? Een deskundige op het gebied van groeilijnenonderzoek is dr. Rob Witbaard van het Nederlands Instituut voor Onderzoek der Zee (NIOZ). Hij vertelt desgevraagd dat het een beetje van de ouderdom van de fossiele noordkrompen afhangt of de groeilijnen goed zichtbaar zijn. Het NIOZ beschikt over exemplaren van 7000 tot 9000 jaar oud waarvan de groeilijnen prima geteld kunnen worden. Hiervoor is het echter nodig de schelp doormidden te zagen en van de dwarsdoorsnede een soort afdruk te maken. Die kan onder de microscoop worden bekeken. Het is dus niet een kwestie van alleen maar tellen. Volgens de NIOZ-onderzoeker is er geen systematisch groeilijnenonderzoek gedaan naar echt fossiele noordkrompen. Er is wel materiaal in musea aanwezig, maar relatief zeldzaam. Daar ligt dan ook het probleem, want het onderzoek is destructief.

SCHELP EN LOGO

Op een ijskoude zondagmiddag in maart vorig jaar was ik een van de vele duizenden toeschouwers van de carnavalsoptocht in Oostende. Als fotohobbyist, niet als carnavalsvierder. Tussen alle vreemd uitgedoste medemensen in de stoet ontwaarde ik achterop een praalwagen ineens de afbeelding van een schelp. Hé, een verrassing in deze entourage. Ik zag een wit/blauw wapen met een groot slakkenhuis en de tekst: Orde van de Wullok Oostende. Ah, begreep ik, dat slakkenhuis is natuurlijk een wullok, en dat zal dan wel een wulk (*Buccinum undatum*) zijn. De gelijkenis was er ook wel, met wat goede wil. Maar wie noemt zich nu ‘Orde van de wulk’? Na enig zoekwerk thuis wist ik dat Oostendenaren een wulk een wullok noemen. De ‘Orde van de Wullok’ blijkt een liefdadigheidsvereniging ten voordele van de slachtoffers van de zeevisserij en

hun nabestaanden. De vereniging houdt zich echter in hoofdzaak bezig met carnaval in al zijn aspecten. Juist ja.

Afb. 9: De wullok in de carnavalsstoet van Oostende. Foto auteur

De ‘wullok’ in naam en beeldmerk zou afgeleid kunnen zijn van een streekgerecht in Vlaanderen: warme wullocks. Een citaat uit het Vlaams woordenboek: “Aan de kraamtjes op de Visserskaai in Oostende kan je wullocks kopen”. Op het internet vind ik een foto van zo’n kraampje op de vismarkt in Oostende dat zijn warme wullocks aanprijst: vijf stuks voor slechts € 1,50, twaalf voor € 3,- en 18 voor € 4,-. Het gerecht is in Vlaanderen nog vrijwel uitsluitend verkrijgbaar op markten en kermissen. Vroeger armeluis kost, nu een delicatessen.

De wullocks zullen door vissers aan land zijn gebracht, maar het is de vraag of Oostendse vissers hierin (nog?) een grote rol spelen. Op het internet vind ik tenminste niets over wulkenvisserij in Oostende.

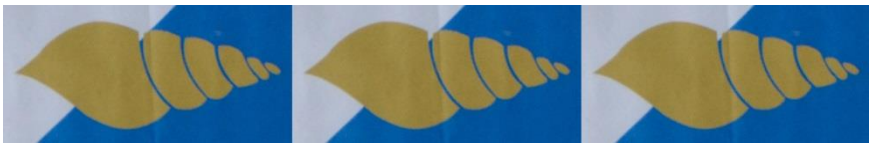
Wulken worden vooral opgevisst langs de kust van West-Normandië, met Granville als ‘Europese hoofdstad van de wulk’. Dat de slachtoffers van de zeevisserij, voor wie de Orde van de Wullocks zich inzet, Oostendse wulkenvissers zijn, lijkt dan ook niet erg voor de hand te liggen.

In Nederland heeft tot ruim 40 jaar geleden commerciële wulkenvisserij bestaan ten behoeve van menselijke consumptie. Dit gebeurde vooral door gespecialiseerde kustvissers, die de wulken vingen in korven met aas. Ook als

bijvangst van de bodemvisserij worden wulken opgevist. Naast waterverontreiniging is overbevissing een van de redenen dat de wulkenpopulatie op veel plaatsen zeer sterk achteruit is gegaan. In het vangstgebied voor de Normandische kust gelden specifieke regels, zoals vangstquota. Door een lagere visserijdruk moet er een stabiel gezonde wulkenpopulatie kunnen blijven bestaan, zo is de gedachte. De wulkenvisserij in de Baai van Granville heeft zelfs een keurmerk voor duurzame visserij aangevraagd (MSC-certificering).

Kinkhoorn

Een andere naam voor wulk is kinkhoorn (in Vlaanderen ook wel kinkankhoorn). Eigenlijk is een kinkhoorn een muziekinstrument, gemaakt van een wulk (of andere hoornvormige schelp). Dat er in een wulk muziek zit, is vroeger min of meer toevallig ontdekt. Om het schelpdier uit z'n huisje te krijgen (en te kunnen opeten, want daar ging het om), sneed men het topje eraf. Dit leverde nog niet het gewenste resultaat op, dus gingen ze erin blazen. Al blazende ontdekten de mensen dat er geluid uit de schelp kwam en zo ontstond een muziekinstrument. Vissers bliezen op kinkhoorns als ze van de visvangst thuis kwamen. Ook hierop kan de naamgeving van de Orde van de Wullok misschien nog gebaseerd zijn – wullok is tenslotte de Oostendse naam voor kinkhoorn. Wie het weet mag het zeggen.

Literatuur en (op 21 januari 2014) geraadpleegde websites:

- <http://users.skynet.be/o.v.dwullocks/>
- <http://www.hoorn.be/wulk.htm>:
- <http://www.guidedespeces.org/nl/content/wulk>
- <http://www.vliz.be/nl/multimedia/natuur-en-soorten-belgische-kust?album=593&pic=11810>
- http://nl.wikipedia.org/wiki/Buccinum_undatum
- <http://www.vlaamswoordenboek.be/definities/term/wullok>
- De Bruyne, R.H.de, S.J. van Leeuwen, A.W. Gmelich Meyling en R. Daan (red.), 2013. Schelpdieren van het Nederlandse Noordzeegebied. Ecologische atlas van de mariene weekdieren (Mollusca). Uitgeverij Tirion, Utrecht en Stichting Anemoon, Lisse (pag 228/229).

BESTUUR

- Voorzitter: Peter H. de Dreu
Ruigendijk 10, 4438 NM Driewegen, tel: 0113-653288,
e-mail: phdedreu@xs4all.nl
- Secretaris: Ruud Lie
Burg. Dusarduijnstraat 1, 4551 SV Sas van Gent, tel: 0115-
451585, e-mail: ruud.lie@kpnmail.nl
- Penningmeester: George Simons
Beneluxlaan 23, 4334 GH Middelburg, tel: 0118-628681,
e-mail: gf.simons@hetnet.nl
- Lid Frank Mous
Nassaulaan 20, 4301 MX Zierikzee, tel: 0111-415325,
e-mail: mouzzee@freeler.nl
- Lid Herman Nijhuis
President Wilsonlaan 158, 4334 GE Middelburg, tel: 0118-
850904, e-mail: hermanwiepko@zeelandnet.nl

BIBLIOTHEEK

- Bibliothecaris: Hans Nieuwenhuize, Giessenburg 10, 4385 EM Vlissingen,
tel: 0118-470773, e-mail: jnieuw@zeelandnet.nl

WEBSITE

- Adres: www.werkgroepgeologie.nl
- Webmaster: Jan de Quaasteniet, Jacob Valckelein 1, 4416 KV Goes,
tel: 0113-211889, e-mail: jandequaasteniet@online.nl

LIDMAATSCHAP

De kosten van het lidmaatschap bedragen € 12 per jaar; bezoekers van de lezingenavonden betalen dertien euro meer, t.w. € 25 per jaar.

Dit bedrag kan gestort worden op Postbank rek. nr. 3126604 t.n.v. Penn. Werkgroep Geologie te Middelburg.

Continuering / opzegging van het lidmaatschap dient te geschieden vóór 1 november, door respectievelijk overmaking van de contributie / afmelding bij het secretariaat.

ATTENTIE!

De werkgroep kan geen enkele aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele ongevallen, vermissingen e.d. tijdens de door haar georganiseerde activiteiten.

PRODUCTIE

Redactie: Lex Kattenwinkel; tekstcontrole: Harry Raad; digitale eindversie: Frans Frenken; kopiëren + verzending: Riaan Rijken

KOPIJ / REDACTIE

Het zenden van kopij kan te allen tijde plaatsvinden naar de redactie, p/a Ramusstraat 14, 4461 CK Goes, e-mail: lexkat8@zeelandnet.nl
Richtdata zijn 1 januari en 1 augustus. Informatie tel: 0113-216104.

DRIJKWERK

WERKGROEP GEOLOGIE

p.o. Kon. Zeeuwisch Genootsch. der Wetensch.
Kousteensedijk 7, 4331 JE Middelburg